

Ліна Костенко:

«Виколупую з-під льоду свій народ»

19 березня видатній українській поетесі та письменниці виповнюється 80 років

Станіслав БОНДАРЕНКО,
письменник-журналіст
(спеціально для «Віча»)

Фото Українформу.

Вона роками не з'являється «на люди» у Києві, живе усамітнено. Та й нові твори не поспішає видавати, хоча нині вперше за десяток років готується до виходу її книжка прози. Нагороди Ліну Костенко не цікавлять. Один із українських президентів хотів відзначити її високим орденом одночасно з Борисом Єльциним і... Павлом Лазаренком, та вона відмовилася від такої «честі», пояснивши по-своєму: «Політичної біжутерії не ношу». Наступний президент хотів присвоїти їй найвище звання, та й йому дала зрозуміти, що тієї нагороди не прийме! Сподіваюсь, нині, до 80-річного ювілею, ніхто нічого їй присвоювати не ризикне.

Загалом, Ліна Костенко найкраще почувається у Чорнобильській зоні, серед людей, котрих поступово дедалі меншає і котрі до неї дуже звикли за кільканадцять років спілкувань. Навіть люблять як найріднішу (я переконувався в цьому на місці не раз). Між іншим, дехто з них навіть не знає, що вона поетеса, але, біжучи їй назустріч і розкривши руки для обіймів, кричать: «Наша Ліна приїхала!».

Мало хто знає, що ми втратили

У столиці Ліну Василівну можна зустріти хіба що ось на такій виставці... Не так давно в Музеї гетьманства на столичному Подолі було розгорнуто експозицію побутових раритетів і витворів народного мистецтва, вивезених із Чорнобильської зони відчуження. Це – лише мала частина відшуканого й дезактивованого давнього скарбу землі поліщуків, який зуміла повернути нам своєю нелегкою працею історико-культурологічна експедиція на чолі з Ростиславом Омеляшком.

Упродовж 1993–2008 років відбулося 70 спеціалізованих її експедиційних виїздів і ще 35 комплексних історико-етнографічних тривалих поїздок. 2001-го на базі цього досвіду в системі МНС створили Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій, котрий 2007-го реорганізували в Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф.

Завдяки праці багатьох одержимих учених, істориків, етнографів, філологів комплексним дослідженням охоплені 350 населених пунктів

Центрального Полісся (зокрема 140 сіл у зоні відчуження й обов'язкового відселення і 210 пунктів в інших зонах радіоактивного забруднення; до того ж унаслідок археологічних розвідок у потерпілій зоні 2003-го був відкритий найдавніший пласт: Чорнобиль середніх віків (XI–XII ст.), а ще – ранньонеолітична стоянка VI тисячоліття до н. е. і низка археологічних пам'яток різних часів у забруднених районах Житомирщини.

Протягом усіх цих років практично в кожній поїздці брала участь Ліна Костенко.

– **Ліно Василівно, які масштаби знахідок у зоні, а точніше, яким є доробок експедицій останніх років?**

– Я розпочала б із масштабів втрат Полісся, які мало хто уявляє. Після аварії на ЧАЕС зник цілий матерік унікального етнокультурного значення – ідеться не просто про втрачені, закопані під землю бульдозерами села або ж ті, що залишилися без жителів. Понад 150 тисяч людей евакуювали. Тільки вдумайтесь: Україна втратила 4125 квадратних

кілометрів і 178 населених пунктів лише в зоні відчуження. Але є третя зона – це 635 сіл і містечок, де проживають понад 650 тисяч людей. Тобто нами втрачено територію більшу, ніж уся Словаччина, це – майже дві Бельгії чи три Ізраїлі. А ще – цілий етнос! Корінні поліщуки розсіялися «по світах», де вони стають полтавцями, де херсонцями, але як унікальний слов'янський етнос зникають.

Нині музейно-архівний фонд нашого центру налічує майже 42 тисячі історико-етнографічних і археологічних експонатів, майже 125 тисяч архівних документів, зокрема, 80 тисяч фотографій і понад 3 тисячі годин аудіо- та відеозаписів, що фіксують різні аспекти матеріальної і духовної культури поліщуків. А ще 16 тисяч документів на паперовій основі, відшуканих у кинутих житлах зони і держустановах. За матеріалами наших польових досліджень випущено понад 30 наукових і науково-популярних видань, три компакт-диски із традиційною музикою Полісся, змонтовано декілька фільмів. Зібрані колосальні матеріали

вже сьогодні є ваговою базою для створення окремого музею-архіву та науково-інформаційного фонду етнокультурної спадщини ураженого Полісся, що дозволило б зберегти для нащадків історичний образ цього дивовижного краю. Але вже не один рік ці численні знахідки (а серед них є доволі габаритні, скажімо, скрині, яким по 200 років, або дерев'яні скульптури) лежать на трьох складах: у кінотеатрі Чорнобиля, в ангарі-складі в Іванкові й іще на одному складі в Києві по вулиці маршала Рибалка. А перешкодою на шляху створення такого архіву-музею чорнобильської Атлантиди є відсутність приміщення (необхідно до 3000 кв. м). Може, небайдужі журналісти допоможуть донести цей крик до можновладців?..

– Сім років тому мені трапилося унікальна нагода разом із вами об'їхати багато сіл 30-кілометрової зони. Тоді особливо вразили дивовижні тамтешні жінки, бабусі, котрих іще називають «самоселами» й котрі ставилися до вас як до дуже близької людини. Чи живі вони сьогодні?

– Ви зачепили дуже дорогі серцю струни. Я відразу хотіла б попросити, щоб тих людей ніхто не називав самоселами: це образливо, адже там їхня батьківщина. Вони виростили там і продовжують жити після аварії у своїх рідних будинках – хай і забуті Богом і державою. Ось ви теж, напевно, добре запам'ятали тоді село Луб'янку та її жителів, яких сім років тому було там 55. Пам'ятаєте, зокрема, Настю, котру перед нашим приїздом побили бан-

дирити, проломивши голову? Тоді вона вижила, але зовсім недавно її вбили ті ж такі бандити, що прийшли з лісу. А ще там жив Микола, якого ми називали «мером» села, і жінка на ім'я Маша – пам'ятаєте, ми познайомились із нею, коли по доріжці услід за Машею нам назустріч ішов лелека? Так от, важко собі уявити: Микола спершу убив дружину Машу, а потім і себе. Все це – від безвиходи. Узагалі, для мене Луб'янка, в якій тепер залишилося лише шестеро мешканців, – якась модель усього Полісся, що зникає. А ось та бойова й світла жінка з Ладичичів, котра пригощала нас величезними сушеними лящами, жива... Загалом кількість жителів 30-кілометрової зони за останні роки зменшилося з кількох тисяч до... двохсот.

Хто врятував останніх мешканців «десятки»

– Наскільки правда, що не так давно Віктор Ющенко, сівши за кермо машини, розшукав вас у Чорнобилі, і потім ви разом поїхали в «десятку», де ось вже 60 років живуть у шлюбі дід Сава й бабуся Олена Ображеї, чиїх двох синів убили там після аварії на ЧАЕС? І нібито Віктор Андрійович сприяв тому, щоб стареньким провели електроосвітлення і повернули раніше конфісковану міліцією рушницю?

– Усе це, справді, було. Ображеї – єдині постійні мешканці десятикілометрової зони, люди дивовижної, важкої долі. Вбивць їхніх синів так і не знайшли. Віктор Андрійович справді сів за кермо, і ми фактично по бездоріжжю, бо там нетрі й болота в чагарниках, пробралися до Ображеїв у «десятку». В машині також був боксер Віталій Кличко. На всіх ця зустріч справила сильне враження. Дізнавшись про те, що Ображеї давно вже живуть без електроосвітлення (це приблизно за п'ять кілометрів від АЕС!), Ющенко розпорядився протягнути дрти. Чіпляли їх переважно просто на дерева, а не на стовпи. Світло підключили. А ще за президентським розпорядженням повернули конфіскований раніше міліцією дробовик діда Ображея. Адже там не тільки величезні зграї кабанів, вовків, а й рисі завелися – без рушниці зовсім важко вижити-захиститися. Віктор Андрійович іще вишпетив п'яньенького на той момент міліцейського начальника, але я все ж таки сподіваюся, що потім отой самий «вартовий порядку» не зжене на Ображеях свою злість.

– Згадуються ваші давні слова: «Легше заспівати «Ще не вмерла Україна», ніж поїхати туди, де вона дійсно вмерла»...

– В експедиції на мені лежать обов'язки передусім архівіста, і ось в

одній сільській хатині мені довелося серед зими виколупувати з-під льоду сімейні фотографії колишніх жителів. Для чиновників це, напевно, дрібниця, не варта уваги, та й не бувають там урядовці або народні депутати! А моє тодішнє відчуття – нібито я виколупую з-під льоду свій народ. Узагалі ж, разом із унікальними, подеколи двохсотрічними предметами побуту поліщуків, іконами, неповторними вишиванками, стародавніми прядками, рушниками й іншими етнокультурними раритетами, ми знаходимо не лише сімейні, а й показові – в плані радянського головотяпства – документи. У цілому, це сам по собі геніальний матеріал для письменника, подібного ніде не знайти.

– Так, але ви щось не поспішаєте віддати його у видавництво, випустити книгою, хоча ще сім років тому казали, буцімто закінчуєте повість на постчорнобильську тему...

– Справді, та нині це аж ніяк не одна повість. Але, по-перше, ще радянська влада, яка відлучила мене від публікацій на цілих 16 років, виробила в мене звичку не поспішати з друкуванням. А по-друге, матеріал увесь час поповнюється і поглиблюється, й не хочеться, аби текст був на рівні банальної хроніки чи «плачу». Але дещо я вже передаю до видавництва: незабаром має бути опубліковано...

– Цікаво, а як би ви оцінили з висоти сьогоднішнього погляду революцію?

– Вона належить усьому народові, й вона була прекрасна, хоча вожді її здали, зрадили. Слова «Чи варті вожді тих очей на Майдані?», винесені в епіграф вашого рома-

ну, вже мають однозначну, підкориговану чотирма роками відповідь. Але це питання інше. Так чи інакше, та революція не була сякою-такою, як тепер багато хто намагається про неї говорити. До речі, вона розпочалася, по суті, як журналістська революція – до честі вашого брата. І зараз я більше сподіваюся не на депутатів або владних урядовців, а саме на журналістів. Правда, їм нині самим складно, може, важче буде, ніж раніше, боротися з «темниками». В умовах оцієї самої кризи наших журналістів іще активніше спробують зробити, дурниками. І не лише господарі медіа, а й самі політики. Тут залишається тільки надія на порядність хоч якоїсь частини журналістів. У тому числі, й у питаннях правдивого висвітлення масштабів чорнобильської трагедії. І навіть стосовно «відфутболювання» нашої експедиції, тобто небажання влади надати приміщення для архіву-музею.

– **Хто конкретно цьому перешкоджає?**

– Більше від інших водить за ніс столичний мер Черновецький і його заступник. Вони навіть не прийняли заступника міністра МНС, котрий приходив саме з цього приводу, як я знаю зі слів керівника Центру й експедиції, нашого невомногого Ростислава Омеляшка. Мер спершу пообіцяв в одному місці надати приміщення, потім – в іншому. Досі за нього воюємо, але сили надто нерівні. Слова ж градоначальника все ще нічим не підкріплюються.

– **А щодо ваших частих поїздок, ви, здається, звикли до них іще тоді, коли разом із чоловіком – незабутнім Василем Васильовичем Цвіркуновим, котрого досі з вдячністю згадують кіномитці, об'їздили на «Запорожці» чи не всю Україну?**

– Колиш я вже розповідала про ті наші поїздки. Справді, у сімейних експедиціях великою тодішньою «зоною» – Україною – ми проводили більшість вихідних. Зазвичай уранці в суботу Василь Васильович відкривав дверцята нашого «Запорожця» із ручним управлінням (під час Великої Вітчизняної чоловік втратив ногу, фактично повернувся з того світу після поранення) й запитував: «Ну, Ліночко, куди їдемо сьогодні?». І ми чи не кожні вихідні перебували в тих експедиціях – від південних, рідних його степів до Полісся. Зупинялись у готелях «без вікон, без дверей», але для себе відкривали дуже багато цікавого. Якби не ті поїздки, то, скажімо, й моє «Берестечко» могло не з'явитись, або народилося б зовсім іншим. Справді, дуже важливо було дихати повітрям тієї місцини, вдивлятися в ландшафти.

А під час поїздки до Корецького монастиря на Волині відшукали могилу дивовижної жінки – фрейліни царського двору Анни Оленіної, котрій Пушкін присвятив чимало віршів і ще й сватався до неї, щоправда, безрезультатно. Нині її могила доглянута, там стоїть

пам'ятник. А вже після того, перебуваючи в Парижі на одному літературному зібранні, я втекла звідти десь за 200 км – до провінції Ланжерон, де мер міста люб'язно допоміг мені ознайомитися з архівами, що стосуються родичів Оленіної по лінії її чоловіка графа Ланжерона. Пізніше я написала про дивовижну долю пушкінської музи і, сподіваюся, колись це видам.

Було ще багато цікавих подорожей і знахідок. А що стосується самого Василя Васильовича Цвіркунова, то це був дивовижний чоловік, який відіграв велику роль у житті українського кіно й у моєму особистому. Адже саме при ньому виходили кращі фільми Осики, Ілленка, Миколайчука... «Тіні забутих предків» Параджанова коштували йому як директору кіностудії імені Довженка стількох нервів і здоров'я! Справжній інтелігент, він завжди стоячи зустрічав у кабінеті навіть освітлювача чи двірника і, здається, лише раз у житті підвищив на мене голос. Це сталося, коли нашу машину занесло, і я при тому скрикнула, чим ледь не збила його з пантелику. Та все обійшлося, аварії ми уникли – завдяки йому. Крім того, він був справжнім захисником і громовідводом від настирливих «доброзичливців» і графоманів, котрі надсилали мені купи рукописів, чомусь вважаючи, що я їх неодмінно повинна прочитати й оцінити.

– **Ще за років перебудови ви дуже образно й точно схарактеризували час: «Гряде неоцинізм – я в ньому не існую»... Як нині оцінили б стан вітчизняної літератури?**

– Відтоді на щось краще не повертало, на жаль. Частіше шумлять «про малое – се великое». Переважають твори без будь-якого нутра та чуттів, недолугий і крикливий постмодернізм править бал не гірше сатани. Справжнє художнє слово знецінене, його підмінає тріскотнею. У нас практично немає еліти – поціновувачів справжнього й законодавців високих смаків. Тому все й рветься, там де тонко... Я вже не кажу про те, що через відсутність системи книготорговельного зв'язування, Україна як цілісна культурна спільнота також доволі розірвана. А телебачення добиває її своєю антикультурністю, отруйною чужою «клубничкою».

Скажімо, нещодавно в центрі Пінчука була виставка одного відомого в Європі художника. Серед головних експонатів – така інсталяція: відрізана голова корови за склом разом із мухами. Загалом до постмодерністських творів живопису,

точніше, до кращих із них, я ставлюсь із цікавістю. Ця коров'яча голова теж по-своєму вражає – як апофеоз недоулюбленості сучасного суспільства. Але таку само відрізану голову, і не лише коров'ячу, а й голову лося, скажімо, я бачила у Чорнобильській зоні: свого роду постмодернізм, який приготувало саме життя. Для нього не знадобилась участь художника. І я думаю: той відомий у Європі чоловік зі своєю виставкою постав у центрі уваги сучасника, а от, скажімо, ця ж наша культурологічна виставка рік у рік дедалі меншає за площею та й за обсягом уваги людей. Хоча ще два роки тому вона була значно більшою, коли експонувалась у залах Українського дому. Ім'я того художника знають майже всі, а от імені подвижника Ростислава Омеляшка не знає майже ніхто.

А що стосується нашої літератури, то, на моє переконання, пануючий у ній постмодернізм давно своє віджив. Уже потрібно знаходити щось якісно інше. Не випадково у слові «укрсучліт» особливий наголос – на складі «суч».

– **Уже минуло більше року, як не стало поета, шевченківського лауреата Ігоря Римурука. Я особисто вдячний вам за те, що ви встигли привітати Ігоря з ювілеєм – за кілька місяців до його загибелі, бо знаю, яким приємним був для нього тодішній ваш дзвінок...**

– Ні, це я вам дякую, що своєчасно нагадали тоді про його 50-річчя, дали його телефон, а фактично – можливість поговорити з ним, як з'ясувалося, востаннє. Сказати б, тою можливістю позбавили мене якогось гріха. Ігор був дуже хорошою людиною й поетом. Коли він у видавничстві «Дніпро» редагував синій томик мого вибраного, мені дуже легко було з ним працювати: його фаховість і такт були такими, що мені як автору практично там нічого робити було. Хіба що без жодних нервів додати кілька ком чи щось подібне.

– **Того дня Ігор, почувши ваш голос у мобільнику, від несподіванки перекинув каву на свої білі джинси й добряче облив їх, але зразу сказав, що це відіпрати можна, а от дзвінок ваш – не зітреться із пам'яті...**

– Розмова тоді вийшла теж цікавою: я привітала його з ювілеєм і кажу, що бажаю йому подальшого зеніту... Ігор підхопив: «Так-так, зенітку треба мені, зенітку!». Я вирішила, що він не дочув, і повторила, що саме зеніту бажаю. Але Ігор уточнив: «Та ні, вже зенітку треба, зенітку!». Він добре розумів, як і кожен справжній поет, що відбувається навколо...

Обшук у колисці та московська юність

– Колись ви сказали мені вражаючі слова про ваше дитинство: «Уперше обшукали мене в колисці»... А чи їздите ви тепер до рідного Ржищева?

– Точніше, це тоді робили обшук у мого батька й запитали, де він ховає свій компромат. Батько показав на дитячу колиску зі мною-немовлям і відповів, що, більше нічого, крім цього, в нього немає. Та все одно перед війною – десять років ГУЛАГу. За що? Батько був учителем у рідному Ржищеві (де з часів Київської Русі височіла цікава фортеця Іван-город) і викладав у тодішній школі чи не всі предмети, знав 12 мов. Як на ті часи, він, очевидно, забагато знав... Правда, після кількох місяців відсидки його випустили, перекваліфікувавши термін на десять років умовних. Система репресій тоді лише набирала обертів...

До Ржищева тепер не їзджу, бо нічого й нікого у мене там уже немає. Дідів будинок, де я прожила перші шість літ (до переїзду в Київ), не зберігся. І сам Ржищів уже зовсім інший: колись це було дивовижне містечко з монастирем, в яке, до речі, полюблив навідуватися чудовий російський прозаїк Микола Лесков – блискучий знавець і шанувальник Києва (його сестра була черницею у ржищівському монастирі). До старенького дебаркадера підходили Дніпром кораблики. А потім збудували дамбу, змінили рівень води. Пропало природне «очей очарованье»...

– Про передвоєнне дитинство у вас є такі оптимістичні рядки: «О, як було нам весело, як весело! Жили ми на горищах і терасах»...

– Це вже про ті дарницькі роки після переїзду до Києва. А коли мені виповнилось 11 літ, грянула війна, яка відмінила дитинство. Як і багатьом, довелося під час війни скуштувати долі біженців – із пошуком прихистку в чужих хатах і далеких місцинах. І, треба сказати, ми його знаходили в домівах представників різних народів тодішньої імперії. Люди зустрічалися переважно дуже доброзичливі, ділилися усім, хоча їм самим часто не вистачало тих самих харчів чи одягу.

– Як ви після війни опинилися в Москві і чи згадуєте роки навчання та своїх теж знаних однокурсників-шістдесятників з Літінституту? Я чомусь часто згадую оцеї ваш вірш про ті часи, коли ви були «така савальна, вільна, молода»:

*Там Пастернак, а там живе Чуковський,
а там живе Довженко, там Хікмет.
Все так реально, а мороз – чукотський,
а ми на лижах – і вперед, вперед!
Ще всі живі. Цитуємо поетів.
Ми ще студенти, нам по двадцять літ,*

*Незрячі сфінкси снігових заметів
Перелягли нам стежку до воріт.*

У цих рядків є також настальгічна кінцівка: «...Іще вікно світилось у Довженка, як ми тоді верталися назад»...

– Ми повернулися до звільненого Києва, і я майже одразу вступила до педінституту. Та дуже швидко з'ясувалося, що атмосфера там, як і в усьому культурному житті України, задушлива. Агонізуючий сталінський деспотизм в особі прибулого Кагановича та його поплічників увєрг Київ не просто в безповітряний простір – скоріше, навіть у стан анабіозу. А в Москві дихалося помітно вільніше. Та ще й дивовижне літературне середовище студентів із різних республік, інших країн. Керівником мого семінару в Літінституті, до якого я вступила в 1952-му, був Михаїл Светлов, а рецензентом дипломної роботи (отже, рукопису першої книги «Проміння землі», що потім вийшла в Києві 1957-го) виступив Всеволод Иванов, оцінивши мою роботу доволі високо. А поряд за партами – Роберт Рождественський, Фазіль Іскандер, Юнна Моріц, вірменський поет Паруйр Севак, Наум Коржавін, чудові поетеси з Прибалтики. Так, тоді всі були живі...

Загалом шістдесятники були доволі різними, іноді з протилежними естетичними орієнтаціями, але, безумовно, вони зробили свій вагомий внесок у розкріпачення тоталітарного суспільства. Скажімо, той самий Рождественський багатьом видавався оптимістично-радянським, та був порядним чоловіком і справжнім поетом, хоча нерідко й забридав у річку поезики Маяковського. Однак як дитя війни, дитдомівець, завжди залишався лицарем і «пахарем» літературної ниви. Між нами одразу якось виникла взаємна симпатія. Мене він зазвичай вітав так: «Здравствуйте, писательница!». «Здравствуйте, писатель Рождественский!» – відповідала я в тон. На заняттях він часто надсилав мені записки з жартівливими малюнками, де, скажімо, зображено, як я іду по мосту, котрий ламається переді мною... А взагалі, шістдесятники були чудовим культурним і літературно-суспільним явищем – попри всі його вади. Я тут маю на увазі не в останню чергу й українських шістдесятників: дорогих мені Світличних, Аллу Горську, В'ячеслава Чорновола, Василя Стуса, Миколу Вінграновського, Івана Дзюбу та інших, більшість з котрих вже немає серед нас. І те молоде середовище надзвичайно багато дало кожному з майбутніх літераторів.

– Цікаво, що Юнна Моріц кілька разів висловлювала мені своє

захоплення вашою творчістю, наводячи неймовірний, з її точки зору, рядок як приклад геніального лаконізму, мовляв, це лише Ліні дано так сказати: «вона своя, а я своїша»!

– Я теж згадую Юнну з теплом, адже вона землячка, киянка й гарна поетеса. Шкода лише, що в останні роки забагато політики в її творчість проникло...

– Хотілося б вивідати у вас іще одну таємницю – із розряду тих, про які ви говорите не любите: я чув, що вашу творчість встигла оцінити й Анна Ахматова... Завдяки якомусь морському офіцеру побачила вашу збірку. Друга частина запитання стосується іншого ракурсу: ви разом із пітерськими літературознавцями брали активну участь у створенні музею Ахматових у Слобідці Шелехівській на Хмельничині, де довго жила й похована тітка Анни Андріївни і де неодноразово гостювала сама поетеса. Торік, через п'ять днів після того, як Пушкіну стукнуло 210 років від дня народження, Ахматовій виповнилось 120 – бачите, своєрідний цифровий паліндром (цифри однакові, й лише їхній порядок інший)! Ви неодноразово казали мені: добре було б поїхати у Шелехівську, де директорка музею і ще багато хто чекають на вас не один рік...

– Щодо першої частини, то мені відомо небагато: знаю, що в Комарово той самий доволі цікавий морський офіцер та ще трохи й літератор дав Анні Андріївни, перебуваючи на її дачі, мою ранню книжечку й сказав щось хороше про мене. Ахматова нібито взяла її до рук і, пильно вдивившись у мій портрет, де я була ще зовсім молоденька, мовила, що цій дівчині випаде дуже нелегка доля. Крім цього її фізіономістичного передбачення мені чогось конкретнішого практично невідомо.

А щодо Шелехівської, то це, справді, дорога для мене пам'ять. Це був саме початок вісімдесятих, і я ще не зовсім вийшла «з підпілля». Але разом із тими дивовижними людьми нам вдалося створити музей Ахматових і, таким чином, багато чого зберегти. Починаючи з саду, в затінку якого Ахматова писала вірші, й до особистих речей поетеси та її тітки. А з Комарово, з могили Анни Андріївни, привезли землю у капсулі й захоронили її біля тіткиної могили. Я справді дуже хотіла б побувати там – можливо, так воно й вийде. Але це вже – як Бог дасть...